

Η Σταυροπηγιακή Μονή της Θεοτόκου της επιλεγομένης Σκαλωτής

Επιμέλεια: Στέλλα Κλαδαρά

Επάνω σε υψηλό βραχώδη λόφο κοντά στο χωριό Αμυγδαλιά (σημ. Çanusköy), το οποίο βρίσκεται οκτώ χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της Αίνου, είχε χτιστεί η μεγαλοπρεπής σταυροπηγιακή Μονή της Παναγίας, της επιλεγομένης Σκαλωτής. Η θέα από το λόφο ήταν πανοραμική, φαινόταν όχι μόνο ο φάρος της Αλεξανδρούπολης (τότε Δεδεαγάτς), η Σαμοθράκη, η Ίμβρος και η Θάσος αλλά και ο φάρος του Γεσίλ-Μπάχρ πέραν των Δαρδανελλίων.

Εξωτερικά η Μονή παρουσίαζε υπέροχο θέαμα. Είχε οικοδομηθεί με μεγάλους ισοδομικούς πόρινους λίθους έτσι ώστε να παρουσιάζει την όψη φρουρίου παρά μοναστηριού. Η Μονή είχε μία και μόνη είσοδο στην Β.Δ. πλευρά και αυτή αποτελούσε και την κυρία πρόσοψη της. Προστατευόταν δε από διπλή ξύλινη πόρτα εισόδου ύψους 2 μέτρων, το δε πάχος του τείχους πέριξ της πύλης εισόδου ήταν 2 μέτρα. Επάνω από την είσοδο και σε αρκετό ύψος υπήρχαν μικρά ανοίγματα στο τείχος σαν πολεμίστρες που χρησίμευαν σαν παρατηρητήρια για τους μοναχούς. Στα παλιά τα χρόνια η πύλη εισόδου δεν άνοιγε, ιδιαίτερα τη νύχτα, αν οι μοναχοί δεν βεβαιωνόταν από τα παρατηρητήρια αυτά ότι δεν επρόκειτο για κακοποιά στοιχεία. Σε ενάντια περίπτωση από τα παρατηρητήρια αυτά έριχναν καυτό νερό ή λάδι, πέτρες σε όσους επιχειρούσαν να παραβιάσουν την πύλη εισόδου.

Το μοναστήρι διέθετε βαθύ πηγάδι εντός των τειχών και έτσι είχε αυτάρκεια ποσίμου ύδατος.

Τα γειτονικά μοναστήρια, του Αγίου Παντελεήμονος και του Αγίου Αθανασίου του επιλεγομένου Τσαντήρι, πολλές φορές είχαν παραβιαστεί, ουδέποτε όμως της Σκαλωτής, ούτε επί των Βυζαντινών ούτε επί Τουρκικής κυριαρχίας. Η Μονή της Σκαλωτής είχε ακόμα τρία παρεκκλήσια, του Αγίου Δημητρίου, της Ζωοδόχου Πηγής και των Ταξιαρχών του οποίου τα εισοδήματα κατά το σιγίλιον της Μονής του Αγ. Αθανασίου ορίστηκε να τα μοιράζονται τα δύο μοναστήρια.

Σύμφωνα με τον Αχιλλέα Σαμοθράκη, `` το μοναστήρι εκτίσθηκε κατά το έτος 1140 καθώς αυτό εξάγεται από δύο ή τρεις πλάκες της όλης οικοδομής, επί των οποίων υπάρχει χαραγμένη η επιγραφή αρμ=1140 χωρίς καμιά άλλη προσθήκη, επί των Κομνηνών οι οποίοι μνημονεύονταν ως κτήτορες της Μονής κατά τις ιεροτελεστίες. Από τη χρονολογία αυτή συμπεραίνουμε ότι η Μονή εκτίσθη επί Ιωάννου Β` Κομνηνού του Καλογιάννη (1118-1143). Αυτός

δε ήταν υιός και διάδοχος του Αλεξίου Α' του Κομνηνού (1081-1117) του ιδρυτού του οίκου των Κομνηνών.

Κατά μία παράδοση, η εκλογή της τοποθεσίας της Μονής έγινε καθ' υπόδειξη της Παναγίας. Όταν ο Ιωάννης Αλέξιος Κομνηνός έδωσε την εντολή της ανέγερσης της Μονής, οι αρχιτέκτονες και μηχανικοί της Αυλής επέλεξαν άλλη τοποθεσία, νοτιώτερα και πάνω σε βραχώδη λόφο σε χαμηλότερη τοποθεσία και άρχισαν τις εργασίες. Αλλά προς μεγάλη τους έκπληξη, ότι γινόταν κατά τη διάρκεια της ημέρας, καταστρεφόταν κατά τη νύχτα και όλα τα εργαλεία και υλικά των εργατών μεταφερόταν σε άλλη θέση ψηλότερα. Οι εργαζόμενοι τότε, απέδωσαν το γεγονός σε θαύμα της Παναγίας και εγκατέλειψαν την όλη εργασία τους μετακινούμενοι στο νέο υποδειχθέν μέρος. Πράγματι ο τότε επισκεπτόμενος την αρχική τοποθεσία, έβλεπε θεμέλια διανοιχθέντα στους βράχους καθώς και αρκετές βαθμίδες λαξευμένες στους βράχους για την ανάβαση των οικοδομικών υλικών. Ασφαλώς όμως οι μηχανικοί κατά την εκτέλεση του έργου θα συνάντησαν μεγάλες και ανυπέρβλητες δυσκολίες λόγω της φύσεως του εδάφους και για να δικαιολογηθούν απέναντι του Κυρίου τους, επενόησαν το θαύμα της Παναγίας. Επωνομάστηκε δε Μονή Σκαλωτής για τα πολλά βάρθρα και αναβαθμίδες και το υψηλόν της θέσης της ``.

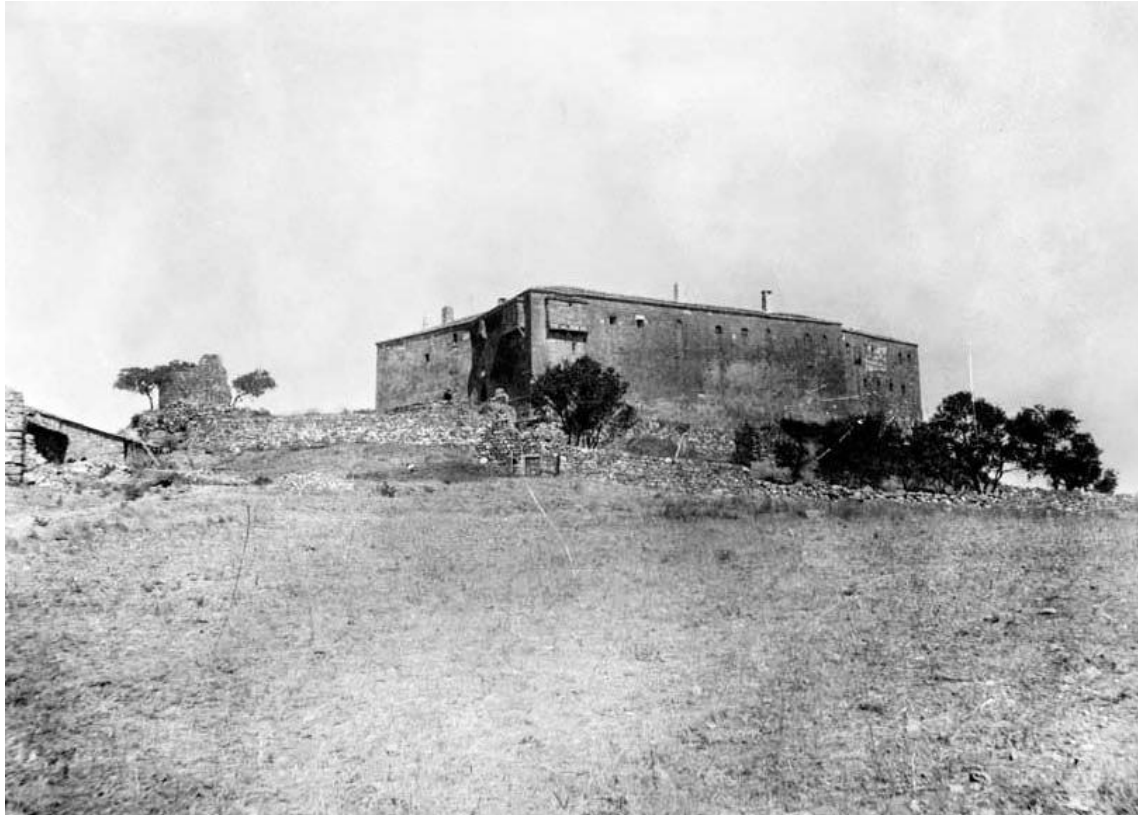
(Αχ. Σαμοθράκης, ΘΡΑΚΙΚΑ τόμος Δέκατος έβδομος,σελ. 308 - ΘΡΑΚΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ 1942).

Στις 26 Αυγούστου 1902 επισκέφθηκε το μοναστήρι ο θεολόγος-περιηγητής Γεώργιος Λαμπάκης με τον ιατρό Σ. Καβούρη, παρέμεινε μία μόνο ημέρα, η εντύπωση όμως που του προκάλεσε ήταν τόσο έντονη ώστε τράβηξε συνολικά πέντε φωτογραφίες.

Στο βορειοδυτικό τμήμα, όπου βρισκόταν και η μοναδική είσοδος του συγκροτήματος, ο Γ. Λαμπάκης διάβασε στο τείχος χαμένη σήμερα επιγραφή στην οποία αναγραφόταν το έτος **ζρμ = 1632**. Η σύγχρονη έρευνα θεωρεί ότι πρόκειται για το έτος ίδρυσης της μονής.

Στα τείχη υπήρχαν και άλλες, μεταγενέστερες επιγραφές. Μία επιπλέον επιγραφή, που βρισκόταν στο υπέρθυρο της εισόδου και έχει αποτυπωθεί σχεδιαστικά από τον Γ. Λαμπάκη, ανέφερε κάποιον Δούκα Κομνηνό. Η μαρτυρία αυτή, σε συνδυασμό με την πληροφορία ότι στο σκευοφυλάκιο της μονής φυλασσόταν ορειχάλκινος σταυρός που ανέφερε ως κτήτορα τον Αλέξιο (Α' ή Β') ή Μιχαήλ Κομνηνό, οδήγησε πολλούς μελετητές να θεωρήσουν ότι η Σκαλωτή ήταν κομνηνείο ίδρυμα—η άποψη δεν επιβεβαιώνεται από τις αρχαιολογικές ενδείξεις.

ΘΡΑΚΗ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ
Το Οδοιπορικό του Γεωργίου Λαμπάκη (1902)
Βυζαντινό & Χριστιανικό Μουσείο.

Το εξωτερικό της Σκαλωτής – φωτ. Γ. Λαμπάκης 1902

Όταν ο Γ. Λαμπάκης επισκέφθηκε τη μονή κατοικούσε εκεί ένας μοναχός. Μετά το 1922 το συγκρότημα ήταν έρημο, ενώ σήμερα σώζονται μόνο ελάχιστα ίχνη από τα άλλοτε εντυπωσιακά τείχη. Δύο μεταλλικές σφραγίδες της μονής, η μία από τις οποίες φέρει τη χρονολογία 1831, φυλάσσονται σήμερα στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της Αλεξανδρούπολης.

Στη φωτογραφία εικονίζεται τμήμα της αυλής του μοναστηριού, καθώς και διώροφοι βοηθητικοί χώροι του συγκροτήματος. Έκδηλη είναι η εγκατάλειψη των κτηρίων της μονής, στοιχείο που εναρμονίζεται με το γεγονός ότι, όπως προαναφέρθηκε, κατά την επίσκεψη του Γ. Λαμπάκη εκεί ζούσε μόνον ένας μοναχός. Αξίζει να σημειωθεί ότι το τελευταίο σημαντικό γεγονός που έλαβε χώρα στο μοναστήρι ήταν η χειροτονία του Μητροπολίτη Σκοπίων Φιρμιλιανού τη νύχτα 14-15 Ιουνίου του 1902, την οποία ο περιηγητής περιγράφει διεξοδικά στο Οδοιπορικό του. Κατά τη διάρκεια αυτής της χειροτονίας χάθηκε και ο προαναφερθείς «κτητορικός» σταυρός της μονής.

Στη φωτογραφία διακρίνεται επίσης ο Γ. Λαμπάκης να ανεβαίνει τη σκάλα που οδηγεί στο συγκρότημα — μια ακόμη μορφή στο μπαλκόνι του κτηρίου ενδέχεται να ταυτίζεται με τον ιατρό Σ. Καβούρη, ο οποίος συνόδευσε τον περιηγητή κατά την επίσκεψή του στη μονή.

Στη φωτογραφία εικονίζεται άλλο τμήμα της αυλής του συγκροτήματος. Σύμφωνα με την αποκατάσταση των Υ. Ötügen και R. Ousterhout το κτήριο που διακρίνεται στο κέντρο είναι το καθολικό της μονής, αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Ορατή είναι η νότια και η δυτική πλευρά του, ενώ η ανατολική ήταν —όπως αναφέρει και ο Γ. Λαμπάκης— λαξευμένη στον βράχο. Πρόκειται για μονόχωρο δρομικό ναό, σαφώς μεταβυζαντινό, η είσοδος του οποίου βρισκόταν στη δυτική πλευρά, ενώ στη βόρεια υπήρχε στέγαστρο. Η ταύτιση των υπολοίπων οικοδομημάτων δεν είναι εφικτή.

Στο κέντρο της αυλής διακρίνεται πηγάδι, το οποίο σύμφωνα με τις πηγές ήταν βαθύτατο και εξασφάλιζε στη μονή αυτάρκεια πόσιμου νερού. Η ύπαρξή του αποτελούσε κατά μία άποψη έναν από τους λόγους που το μοναστήρι, σε αντίθεση με τα γειτονικά του, δεν αλώθηκε ποτέ. Σύμφωνα με τη νεώτερη έρευνα ένα ακόμη πηγάδι βρισκόταν στην είσοδο του συγκροτήματος. Μπροστά από τον βόρειο τοίχο του ναού στέκεται ο μοναχός που ζούσε τότε στο συγκρότημα.

Στη φωτογραφία εικονίζεται το ανατολικό τμήμα του καθολικού της Μονής Σκαλωτής. Κυριαρχεί το τέμπλο του ναού, με την εικόνα της Θεοτόκου στα αριστερά της Ωραίας Πύλης, την εικόνα του Παντοκράτορος και του Προδρόμου στα δεξιά. Διακρίνεται επίσης η θύρα της πρόθεσης, ενώ —όπως συνήθως συμβαίνει σε ναούς μικρών διαστάσεων— δεν υπήρχε θύρα διακονικού.

Στη δεξιά πλευρά της εκκλησίας φαίνεται ο ξυλόγλυπτος επισκοπικός θρόνος, στα ανατολικά του οποίου διακρίνονται στασίδια και αναλόγιο, που σύμφωνα με επιγραφή είχε κατασκευαστεί περί το 1689.

Στον ναό ο Γ. Λαμπάκης κατέγραψε μία ακόμη ενεπίγραφη μεταβυζαντινή εικόνα και ευαγγέλιο με αργυρή στάχωση του 1785.

Στα νοτιοανατολικά του καθολικού της μονής βρισκόταν το παρεκκλήσιο της Αγίας Τριάδος, που ήταν εξ ολοκλήρου λαξευμένο στον βράχο και ονομαζόταν «κρυφό». Σύμφωνα με τον Α. Σαμοθράκη «ἀπλοῦν καὶ ἀπέριπτον ἔρμᾶριον (ντουλάπι) ἀποτελεῖ τὴν μυστικὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ, ἀδύνατον δὲ εἰς τὸν μὴ γνωρίζοντα νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὀπισθεν αὐτοῦ κρύπτεται ναός. Ἀνοίγει δὲ τὸ ἔρμᾶριον τοῦτο ὅχι ἐν εἴδει θύρας, ἀλλὰ δι' ὠθήσεως αὐτοῦ εἰς τὰ πλάγια τοῦ τοίχου καταλλήλως ὑποδεχομένου αὐτό».

Το παρεκκλήσιο λειτουργούσε ως σκευοφυλάκιο της μονής. Ο Γ. Λαμπάκης αναφέρει ότι ήταν κενό, άλλες όμως πηγές μας πληροφορούν ότι στον ναῖσκο διακρίνονταν ίχνη τοιχογραφιών, στο τέμπλο του υπήρχε εικόνα της Παναγίας Οδηγήτριας, ενώ εκεί φυλασσόταν επίσης κατεστραμμένο αναλόγιο. Σύγχυση, τέλος, επικρατεί μεταξύ των μελετητῶν ἀν τα τέσσερα πατριαρχικά σιγίλλια (το παλαιότερο του 1602 και το νεώτερο του 1847) και οι δύο κάρες αγίων που φυλάσσονταν στη μονή βρίσκονταν στο σκευοφυλάκιο ή σε κάποιον άλλο χώρο.

Στη φωτογραφία ο Γ. Λαμπάκης κάθεται, όπως ο ίδιος γράφει, δίπλα στη «μυστικὴν κρύπτῆν τοῦ Σκευοφυλακίου τῆς παρὰ τὴν Αἶνον Μονῆς Σκαλωτῆς». Το «δολάπιον» που διακρίνεται στα δεξιά είναι η είσοδος της κρύπτῆς, και η μορφή του επιβεβαιώνει την

άποψη ότι όποιος δεν γνώριζε ήταν αδύνατον να καταλάβει ότι πίσω του υπήρχε ναός.

Αξίζει τέλος να σημειωθεί ότι σύμφωνα με μία άποψη η ύπαρξη παρεκκλησίου της Αγίας Τριάδος οδήγησε στη σύγχυση που παρατηρείται σε χάρτες των αρχών του 20ού αι., στους οποίους η μονή αναφέρεται ως Αγία Τριάδα.